Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи

Кафедра практичної психології

СИЛАБУС
навчальної дисципліни
Психофізіологія дітей дошкільного та молодшого шкільного віку

обов'язкова

Освітньо-професійна програма	**«Дошкільна освіта (Психологія в закладах дошкільної освіти)»**
Спеціальність	**012 Дошкільна освіта**
Галузь знань	**01 Освіта / Педагогіка**
Рівень вищої освіти	**перший (бакалаврський)**

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
(назва факультету, на якому здійснюється підготовка фахівців за вказаною освітньо-професійною програмою)

Мова навчання	**українська**
Розробники:	**КУШНІР Ірина Георгіївна,** доктор медичних наук, професор кафедри практичної психології
Профайл викладача (-ів)	http://animus.chnu.edu.ua/?page_id=10#
Контактний тел.	+38(095) 1630906
E-mail:	i.kushnir@chnu.edu.ua
Сторінка курсу в Moodle	https://moodle.chnu.edu.ua/course/view.php?id=4508
Консультації	Онлайн-консультації: Середа 14.40 – 16.00 Очні консультації: за попередньою домовленістю

1. Анотація дисципліни (призначення навчальної дисципліни).

Психофізіологічні підходи, методи та відкриття можна ефективно вживати у педагогіці з метою покращення якості навчання, і особливо – з метою оптимізації «фізіологічної ціни», яку «платить» за сучасну складну і насичену новітньою інформацією освіту дошкільник, учень, студент, курсант будь якого віку. Стосовно того, що ця «ціна» може бути надто великою, свідчить про розповсюдженість синдромів шкільної дезадаптації, психічних і соматичних захворювань, що виникають внаслідок навчального перевантаження, формування зависокого рівня домагань, зловживань засудженням і покаранням неуспішних вихованців та учнів як з боку навчальної системи, так і з боку батьків. Знання психофізіологічних закономірностей вихователями дитячого виховного закладу та вчителями початкової школи можна використовувати для надання рекомендацій із правильної організації самостійної та аудиторної навчальної роботи; через налагодження психофізіологічного моніторингу функціонального стану осіб, які проходять навчання; через утримування стану учнів під час навчання в «коридорі оптимального стану»; через проведення додаткових психофізіологічних тренінгів з метою релаксації, підвищення уваги і стресостійкості; корекції, у разі наявності, психосоматичних проявів, синдрому дефіциту уваги, гіперактивності, мінімальних мозкових дисфункцій. Вивчення психофізіологічних особливостей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку надає корисну інформацію про особливості розвитку і роботи когнітивних процесів у різні вікові періоди і в осіб із різними особистісними якостями.

2. Мета навчальної дисципліни:

Мета викладання дисципліни полягає в тому, щоб дати студентам конкретні та систематизовані знання про будову та функціонування нервової системи на різних рівнях та на різних етапах онтогенезу, з'ясувати механізми рефлекторної та інтегративної роботи нервової системи, що лежать в основі проявів вищої нервової діяльності; з'ясувати механізми, що лежать в основі проявів вищої нервової діяльності; механізми розумової діяльності, явищ пам'яті, мислення, емоцій, біоритмів; механізми сприйняття, поведінки, психофізіологічних функціональних станів та розглянути їх значення у механізмах научіння у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

3. Пререквізити.

Вивчення навчальної дисципліни «Психофізіологія дітей дошкільного та молодшого шкільного віку» ґрунтується на компетентностях, сформованих у межах повної загальної середньої освіти.

4. Компетентності та результати навчання

Після вивчення дисципліни «Психофізіологія дітей дошкільного та молодшого шкільного віку» студент повинен:

знати: знати вікові особливості функціонування нервової системи, основні вікові аспекти і закономірності становлення вищої нервової діяльності, передумови розвитку граничних та патологічних функціональних станів, психофізіологічні особливості навчальної діяльності.

вміти: визначати біологічний вік, враховувати ступінь зрілості нервових центрів при формуванні виховних, освітніх та спортивних заходів, диференціювати різні функціональні стани, застосовувати напрацювання вікової та педагогічної психофізіології в професійній діяльності

Компетентності, визначені Стандартом вищої освіти України за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти:

Загальні компетентності

КЗ-3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

КЗ-7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

КЗ-9. Здійснення безпечної діяльності.

Фахові компетентності

КС-9. Здатність до розвитку перцептивних, мнемічних процесів, різних форм мислення та свідомості в дітей раннього і дошкільного віку.
КС-15. Здатність до індивідуального і диференційованого розвитку дітей раннього і дошкільного віку з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей.

Програмні результати навчання

ПР-03. Розуміти природу і знати вікові особливості дітей з різними рівнями розвитку, особливості розвитку обдарованих дітей, індивідуальні відмінності дітей з особливими освітніми потребами.
ПР-14. Мати навички збереження та зміцнення психофізичного і соціального здоров'я дітей.
ПР-19. Збирати та аналізувати дані про індивідуальний розвиток дитини.

Компетентності, визначені професійним стандартом «Вихователь закладу дошкільної освіти»

Загальні компетентності

ЗК.01 Здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізувати свої права обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку (громадянська компетентність).
ЗК.02 Здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня (соціальна компетентність).

Професійні компетентності

Трудові функції:
А. Організація, забезпечення та реалізація освітнього процесу
А2.4.*Організаційна.* Здатність забезпечувати здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами.
Б. Участь у створенні, підтримці та розвитку здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища
Б1.2. *Здоров'язбережувальна.* Здатність організовувати психологічно безпечне освітнє середовище
В. Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу
В 1.1. *Психоемоційна.* Здатність до самоконтролю,саморегуляції та толерантної взаємодії.
В 1.2 Здатність до швидкого реагування на зміни, гнучкість, адаптивність і стресостійкість.

Компетентності, визначені професійним стандартом «Практичний психолог закладу освіти»

Загальні компетентності

ЗК.09. Здатність усвідомлювати свої професійні можливості та діяти лише в межах рівня професійної підготовленості, формулювати результати дослідження в термінах і поняттях, прийнятих у психологічній науці та практичній психології, дотримуватись принципів надання психологічної допомоги (не нанесення шкоди, об'єктивності, конфіденційності, поваги до клієнта, необхідності та достатності наданої інформації), діяти на основі етичних міркувань (мотивів), доброчесності, соціальної відповідальності, поваги до різноманітності та мультикультурності **(етична компетентність)**

Професійні компетентності

Трудові функції:
Д. Співпраця з педагогічними (науково-педагогічними) працівниками щодо організації ефективної освітньої діяльності та співучасть у створенні, підтримці та розвитку психологічно безпечного освітнього середовища в закладі освіти
Д2. Здатність надавати психолого-педагогічну допомогу педагогічним (науково-педагогічним) працівникам в організації освітнього процесу та створенні, підтримці та розвитку психологічно безпечного освітнього середовища, брати участь

в діяльності закладу освіти із забезпечення освітньої діяльності та освітнього процесу, передбаченої законодавством та установчими документами

5. Опис навчальної дисципліни
5.1. Загальна інформація

Форма навчання	Рік підготовки	Семестр	Кількість		Кількість годин						Вид підсумкового контролю
			кредитів	годин	лекції	практичні	семінарські	лабораторні	самостійна робота	індивідуальні завдання	
Денна	1	1	3	90	15		15		60		іспит
Заочна	1	1	3	90	8				82		іспит

5.2. Дидактична карта навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	с	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Теми лекційних занять	**Змістовий модуль 1**. ***ВІКОВА ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ***											
Тема 1. Предмет, завдання і методи психофізіології.	6		2			4	10					10
Тема 2. Особливості функціональної організації мозку людини.	6		2			4	10					10
Тема 3. Загальні закономірності росту і розвитку дітей.	12	2	2			8	12	2				10
Тема 4. Вікові особливості розвитку нервової системи.	9	2	1			6	10	2				8
Тема 5. Особливості становлення психічної діяльності в різні періоди онтогенезу.	15	4	1			10	8					8
Разом за ЗМ1	**48**	**8**	**8**			**32**	**50**	**4**				**46**
Теми лекційних занять	**містовий модуль 2.** ***ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ***											
Тема 6. Психофізіологічні особливості прийняття та відчуття. Особливості сенсорних систем дитини.	12	2	2			8	10	2				8
Тема 7. Поняття учіння та научіння. Психофізіологічні основи пам'яті дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.	12	2	2			8	10	2				8
Тема 8. Психофізіологічні аспекти уваги та мислення і міжкульової асиметрії дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.	12	2	2			8	10					10
Тема 9. Психофізіологічне забезпечення емоцій та психофізіологія мотивацій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Психосоматичні реакції та симптоми.	6	1	1			4	10					10
Разом за ЗМ 2	**42**	**7**	**7**			**28**	**40**	**4**				**36**
Усього годин	**90**	**15**	**15**			**60**	**90**	**8**				**82**

Змістовий модуль 1.

ВІКОВА ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ

Тема 1. Предмет, завдання і методи психофізіології.

Предмет і методи психофізіології. Електроенцефалографія. Особливості проведення та застосування. Інвазивна реєстрація імпульсної активності нервових клітин. Магнітоенцефалографія. Особливості проведення та застосування. Альфа-ритм, бета-ритм, дельта-ритм, гамма- та тета-ритм електроенцефалограми: характеристика, локалізація та діагностичні особливості. Томографічні методи дослідження. Позитронно-емісійна томографія. Особливості проведення та застосування. Магнітно-ядерна томографія. Особливості проведення та застосування. Методи дослідження вегетативних функцій організму. Особливості проведення та застосування. «Детектор брехні». Тестування та експеримент в психофізіології.

Тема 2. Особливості функціональної організації мозку людини.

Історія розвитку поглядів на ВНД людини. Основні поняття і принципи ВНД людини. Склад та функції нервової системи людини. Еволюційні закономірності інтегративної діяльності мозку. Особливості структурно-функціональної організації центральної та периферичної, соматичної та автономної нервової системи людини. Специфіка діяльності організаторних систем. Взаємозв'язок перебігу психічних процесів і діяльності мозку. Основні психофізіологічні теорії. Первинні, вторинні, асоціативні, проекційні зони кори головного мозку. Модулюючі системи мозку. Основи функціональної організації рухових систем мозку. Вроджена діяльність організму. Особливості організації безумовного рефлексу. Динаміка умовно-рефлекторної діяльності. Умовні рефлекси як ефект-залежне навчання.

Тема 3. Загальні закономірності росту і розвитку дітей і підлітків.

Періоди вікового розвитку. Розмноження і старіння клітин. Запліднення і старіння клітин. Роль спадковості та середовища в процесах росту і розвитку. Роль в процесах росту і розвитку людського організму. Надійність біологічної системи організму, ендогенність, незворотність, нерівномірність, поступовість, синхронність розвитку. Біологічний вік,способи його визначення. Визначення біологічного віку дітей та підлітків.

Тема 4. Вікові особливості розвитку нервової системи.

Значення нервової системи і її функціональна діяльність. Особливості внутрішньоутробного розвитку нервової системи. Поняття про базові перинатальні матриці та їх роль у формуванні поведінкових реакцій. Особливості розвитку нервової системи у новонароджених. Рефлекси і рефлекторна дуга. Розвиток рефлекторних реакцій у дітей. Особливості розвитку нервової системи у дітей грудного віку. Особливості розвитку нервової системи в переддошкільному віці. Особливості розвитку нервової системи у дітей дошкільного віку. Особливості розвитку нервової системи в шкільний період. Особливості розвитку нервової системи у підлітків. Онтогенез основних відділів ЦНС.

Тема 5. Особливості становлення психічної діяльності в різні періоди онтогенезу.

Формування рухової активності та психічних функцій у дітей. Розвиток аналізаторів. Вікові особливості аналізаторів слуху та зору у дітей. Температурні та дотикові аналізатори у дітей. Особливості внутрішніх аналізаторів у дітей – вестибулярний, інтерорецептивний і руховий аналізатори. Вікові особливості ВНД. Типи ВНД у дітей. Особливості розвитку відчуттів та сприйняття на різних етапах онтогенезу. Особливості процесів пам’яті та уваги в різні вікові періоди. Загальна характеристика та вікові особливості розвитку мислення в онтогенезі. Типи мислення у дітей. Психофізіологічний розвиток та етапи формування мови в онтогенезі. Особливості уяви в різні вікові періоди. Загальна характеристика та вікові особливості розвитку емоційно-вольової сфери. Особливості розвитку свідомості та самосвідомості в різні вікові періоди.

Змістовий модуль 2

ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Тема 6. Психофізіологічні особливості сприйняття та відчуття. Поняття про психомоторику. Особливості сенсорних та моторних систем дитини.

Загальна модель сенсорних і рухових систем. Відчуття, види відчуттів. Специфічність сенсорних систем. Субсенсорні відчуття. Адаптація і каналізація інформації. Особливості

зорової сенсорної системи. Особливості смакової та нюхової сенсорних систем. Особливості соматосенсорної системи. Особливості слухового та вестибулярного аналізаторів. Виявлення та розрізнення сенсорних сигналів. Перетворення, передача та кодування сенсорних сигналів. Детекція ознак та впізнавання сенсорного образу. Механізми переробки інформації в сенсорних системах. Абсолютна чутливість сенсорних систем. Диференційна чутливість сенсорних систем. Сенсорне маскування. Адаптація сенсорних систем. Основи функціональної організації рухових систем мозку. Класифікація рухів. Загальні відомості про нервово-м'язову систему: п ропріорецепція, мотонейрони, рухові одиниці. Особливості організації опорно-рухового апарату людини. Структурно-функціональна організація м'язів. Передумови м'язового скорочення. Роль іонів кальцію в забезпеченні м'язового скорочення. Поясніть роль спинного мозку, базальних гангліїв, мозочка, рухової кори в організації рухової активності. Механізми організації рухів. Теорія рівневої побудови рухів. Ієрархія форм рухової активності за М.О.Бернштейном. Система організації рухової активності за ,О.О. Малхазовим. Процес формування рухової навички. Методи вивчення локомоторних функцій.

Тема 7. Поняття учіння та научіння. Психофізіологічні основи пам'яті дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Система біологічної пам'яті у людини. Генетична пам'ять. Імунологічна пам'ять. Нервова пам'ять. Види нервової пам'яті. Часова організація пам'яті. Системи головного мозку і пам'ять: гіпокамп, кора, медіаторні системи, білковий синтез. Процедурна і декларативна пам'ять. Множинність систем пам'яті. Методи вивчення пам'яті. Фізіологічні основи научіння людини. Форми научіння

Тема 8. Психофізіологічні аспекти уваги та мислення і міжпівкульової асиметрії дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Увага як активуюча система мозку. Ретикулярна формація і увага людини: специфіка взаємозв'язку діяльності. ЕЕГ та її використання для вивчення механізмів уваги. Рівні уваги. Види уваги. Нейронний рівень організації орієнтовного рефлексу. Увага і мотивація. Увага і відволікання. Увага і звикання. Психофізіологічні основи мислення. Охарактеризуйте роль асоціативної кори великих півкуль головного мозку у мисленні людини. Охарактеризуйте функціональну асиметрію діяльності головного мозку. Спеціалізація великих півкуль головного мозку. Охарактеризуйте мовні функції півкуль головного мозку. Взаємовідношення першої та другої сигнальних систем. Мислення та свідомість. Дослідження мислення при пошкодженнях мозку.

Тема 9. Психофізіологічне забезпечення емоцій та психофізіологія мотивацій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Психосоматичні реакції та симптоми.

Визначення і функції емоцій. Фізіологічне вираження емоцій. Теорії фізіологічного вираження емоцій. Роль вегетативної системи у переживаннях емоцій. Фізіологічні індикатори емоційних станів людини. Поняття болю. Специфіка переживання і індивідуального сприйняття болю. Біль та його фізіологічні механізми. Нейроанатомічні і психофізіологічні основи мотивації, система мотивації поведінки людини. Мотивація і потреби людини. Детермінанти потреб. Загальні властивості різних видів мотивації. Психосоматика та її сутність. Класифікація прсихосоматичних порушень. Джерела емоційно обумовлених (психосоматичних) захворювань в дитячому віці. Механізми, що забезпечують формування психосоматичних симптомів: внутрішні конфлікти, навіювання, алекситимія, тощо.

5.3. Зміст завдань для самостійної роботи

	Назва теми
1	Біологічний вік,способи його визначення. Визначення біологічного віку дітей та підлітків.
2	Особливості розвитку свідомості та самосвідомості в різні вікові періоди.
3	Роль сенсорної активації в розвитку нервової системи.
4	Здібності як комплекси фізіологічних, морфологічних, психологічних, біохімічних та інших компонентів особистості людини.
5	Поняття навчальності та її структура. Типи навчальності
6	Особливості уяви в різні вікові періоди.
7	Психофізіологічні питання самоосвітньої діяльності. Сутність і рівні розвитку самоосвітньої діяльності.
8	Цілісність сприйняття інформації, опосередкування її у вищих відділах і лімбічній системі.
9	Особливості розвитку свідомості та самосвідомості в різні вікові періоди.
10	Здібності як комплекси фізіологічних, морфологічних, психологічних, біохімічних та інших компонентів особистості людини.
11	Поняття навчальності та її структура. Типи навчальності

Теми ІНДЗ

1. Особливості організації безумовного рефлексу.
2. Динаміка умовнорефлекторної діяльності. Умовні рефлекси як ефект-залежне навчання.
3. Рівні уваги. Види уваги. Увага і мотивація. Увага і відволікання. Увага і звикання.
4. Нейронний рівень організації орієнтовного рефлексу.
5. Методи вивчення пам'яті.
6. Методи діагностики функціональних станів.
7. Втома та перевтома – умови виникнення і основні фізіологічні механізми.
8. Взаємовідношення першої та другої сигнальних систем.
9. Мислення та свідомість.
10. Нейрофізіологічні механізми регуляції неспання.
11. Психофізіологічні передумови сновидінь.
12. Свідомість та її роль в регуляції діяльності людини.
13. Організація вищого рівня свідомості. Теорії свідомості.
14. Види та форми несвідомого. Індикатори неусвідомленого сприйняття.
15. Феномен психологічного захисту.

* ІНДЗ – для змістового модуля, або в цілому для навчальної дисципліни за рішенням кафедри (викладача).

Самостійна робота студентів з дисципліни ”Вікова та педагогічна психофізіологія” потребує наявності глибокої та стійкої мотивації, яка визначається необхідністю ефективної професійної діяльності. При вивченні дисципліни необхідна єдність таких її взаємопов’язаних форм: аудиторна робота; позааудиторна пошуково-аналітична робота; наукова робота.

Аудиторна самостійна робота реалізується у процесі лекційних і практичних занять. Так, під час практичного заняття студенти вивчають роботу та детально аналізують механізми функціонування нервової системи, основні закономірності вищої нервової діяльності. Будову та фізіологію сенсорних систем, закономірності їх будови та функціонування.

У процесі практичних занять відбувається перевірка засвоєння отриманих знань шляхом застосування таких форми аудиторної діяльності, як опитування, аналіз типових помилок, дискусії, розуміння матеріалу тощо. Підготовка до таких занять потребує ґрунтовної теоретичної і практичної самостійної роботи студентів.

На семінарських заняттях обговорюються попередньо визначені питання, до яких студенти готують тези виступів, реферати. При проведенні занять визначають:

• уміння студентів аналізувати навчальний матеріал;

• здатність формулювати та відстоювати свою позицію;

• активність;

• можливість науково мислити;

• навички самостійної роботи з літературою, першоджерелами з дисципліни та методикою їх опрацювання;

• якість написання рефератів тощо.

Позааудиторна робота має пошуково-аналітичний і науковий характер. Запитання, які виникають у студентів у процесі самостійної роботи, сприяють формуванню умінь та навичок. Завдання для самостійної роботи поглиблюють та закріплюють знання і вміння, які студенти здобувають на лекціях та практичних заняттях.

Доцільними при вивченні дисципліни є такі форми самостійної роботи:

• пошук і огляд наукових джерел за заданою проблематикою;

• підготовка рефератів;

• формулювання понять;

• відповідальне виконання домашніх завдань;

• ретельна підготовка до семінарських занять тощо.

6. Система контролю та оцінювання

Види та форми контролю

Формами поточного контролю є усна відповідь, письмова контрольна робота, виконання тестових завдань, протокол практичної роботи.

Формою підсумкового контролю є іспит.

Контрольні питання з навчальної дисципліни
«Психофізіологія дітей дошкільного та молодшого шкільного віку»
для поточного контролю:

Змістовий модуль 1.

ВІКОВА ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ

1. Предмет, завдання і методи психофізіології.
2. Інвазивні та неінвазивні методи дослідження в психофізіології
3. . Електроенцефалографія. Особливості проведення та застосування.
4. Інвазивна реєстрація імпульсної активності нервових клітин.
5. Магнітоенцефалографія. Особливості проведення та застосування.
6. Томографічні методи дослідження. Позитронно-емісійна томографія, особливості проведення та застосування. Магнітно-ядерна томографія, особливості проведення та застосування.
7. Методи дослідження вегетативних функцій організму. Особливості проведення та застосування.
8. «Детектор брехні».
9. Тестування та експеримент в психофізіології.
10. Особливості функціональної організації мозку людини.
11. Історія розвитку поглядів на ВНД людини.
12. Основні поняття і принципи ВНД людини.
13. Еволюційні закономірності інтегративної діяльності мозку. Специфіка діяльності організаторних систем.
14. Взаємозв'язок перебігу психічних процесів і діяльності мозку.
15. Основні психофізіологічні теорії.
16. Первинні, вторинні, асоціативні, проекційні зони кори головного мозку.
17. Модулюючі системи мозку.
18. Вроджена діяльність організму.
19. Особливості організації безумовного рефлексу.
20. Динаміка умовно-рефлекторної діяльності. Умовні рефлекси як ефект-залежне навчання.
21. Загальні закономірності росту і розвитку дітей і підлітків.
22. Періоди вікового розвитку людини.
23. .Розмноження і старіння клітин. Запліднення і старіння клітин.
24. Роль спадковості та середовища в процесах росту і розвитку. Надійність біологічної системи організму.
25. Поняття про біологічний вік та способи його визначення.
26. Вікові особливості розвитку нервової системи.
27. Значення нервової системи і її функціональна діяльність.
28. Особливості внутрішньоутробного розвитку нервової системи.
29. Поняття про базові перинатальні матриці та їх роль у формуванні поведінкових реакцій.
30. Особливості розвитку нервової системи у новонароджених.
31. Розвиток рефлекторних реакцій у дітей. Рефлекси і рефлекторна дуга.
32. Особливості розвитку нервової системи у дітей грудного віку.
33. Особливості розвитку нервової системи в переддошкільному віці.
34. Особливості розвитку нервової системи у дітей дошкільного віку.
35. Особливості розвитку нервової системи в шкільний період.
36. Особливості розвитку нервової системи у підлітків.
37. Онтогенез основних відділів ЦНС.

38. Особливості становлення психічної діяльності в різні періоди онтогенезу.
39. Формування рухової активності та психічних функцій у дітей.
40. Аналіз розвитку сенсорних систем на різних етапах онтогенезу.
41. Температурні та дотикові аналізатори у дітей.
42. Особливості внутрішніх аналізаторів у дітей – вестибулярний, інтерорецептивний і руховий аналізатори.
43. Вікові особливості ВНД.
44. Типи ВНД у дітей.
45. Особливості розвитку відчуттів та сприйняття на різних етапах онтогенезу.
46. Особливості процесів пам'яті та уваги в різні вікові періоди.
47. Загальна характеристика та вікові особливості розвитку мислення в онтогенезі.
48. Психофізіологічний розвиток та етапи формування мови в онтогенезі.
49. Особливості уяви в різні вікові періоди.
50. Загальна характеристика та вікові особливості розвитку емоційно-вольової сфери.
51. Особливості розвитку свідомості та самосвідомості в різні вікові періоди.

Змістовий модуль 2.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Психофізіологічні особливості сприйняття та відчуття.
2. Загальна модель сенсорних і рухових систем. Специфічність сенсорних систем.
3. Відчуття, види відчуттів. Субсенсорні відчуття. Адаптація і каналізація інформації.
4. Особливості онтогенезу зорової сенсорної системи.
5. Особливості розвитку смакової та нюхової сенсорних систем.
6. Особливості розвитку соматосенсорної системи.
7. Особливості онтогенезу слухового та вестибулярного аналізаторів.
8. Виявлення та розрізнення сенсорних сигналів.
9. Перетворення, передача та кодування сенсорних сигналів.
10. Детекція ознак та впізнавання сенсорного образу.
11. Механізми переробки інформації в сенсорних системах.
12. Абсолютна чутливість сенсорних систем. Диференційна чутливість сенсорних систем. Сенсорне маскування. Адаптація сенсорних систем.
13. Поняття про психомоторику. Особливості моторних систем дитини.
14. Основи функціональної організації рухових систем мозку.
15. Класифікація рухів. Загальні відомості про нервово-м'язову систему: пропріорецепція, мотонейрони, рухові одиниці.
16. Особливості організації опорно-рухового апарату людини.
17. Роль спинного мозку, базальних гангліїв, мозочка, рухової кори в організації рухової активності.
18. Механізми організації рухів. Теорія рівневої побудови рухів. Ієрархія форм рухової активності за М.О.Бернштейном.
19. Система організації рухової активності за ,О.О. Малхазовим.
20. Процес формування рухової навички. Методи вивчення локомоторних функцій.
21. Поняття учіння та научіння.
22. Психофізіологічні основи пам'яті дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.
23. Система біологічної пам'яті у людини. Генетична пам'ять. Імунологічна пам'ять. Нервова пам'ять. Види нервової пам'яті.
24. Часова організація пам'яті.
25. Системи головного мозку і пам'ять: гіпокамп, кора, медіаторні системи, білковий синтез.
26. Процедурна і декларативна пам'ять.
27. Множинність систем пам'яті. Методи вивчення пам'яті.
28. Психофізіологічні основи научіння дитини. Форми научіння
29. Психофізіологічні аспекти уваги та мислення і міжпівкульової асиметрії дітей

дошкільного та молодшого шкільного віку.
30. Увага як активуюча система мозку.
31. Ретикулярна формація і увага людини: специфіка взаємозв'язку діяльності.
32. Рівні уваги. Види уваги. Увага і мотивація. Увага і відволікання. Увага і звикання
33. . Нейронний рівень організації орієнтовного рефлексу, мимовільної, довільної та післядовільної уваги.
34. Психофізіологічні основи мислення.
35. Охарактеризуйте роль асоціативної кори великих півкуль головного мозку у мисленні людини.
36. Охарактеризуйте функціональну асиметрію діяльності головного мозку.
37. Спеціалізація великих півкуль головного мозку. Дослідження мислення при пошкодженнях мозку.
38. Особливості становлення мовних функції півкуль головного мозку.
39. Взаємовідношення першої та другої сигнальних систем. Мислення та свідомість.
40. Психофізіологічне забезпечення емоцій та психофізіологія мотивацій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.
41. Психосоматичні реакції та симптоми.
42. Визначення і функції емоцій. Фізіологічне вираження емоцій.
43. Теорії фізіологічного вираження емоцій. Роль вегетативної системи у переживаннях емоцій. Поняття болю. Специфіка переживання і індивідуального сприйняття болю. Біль та його психофізіологічні механізми.
44. Система мотивації поведінки людини. Мотивація і потреби людини. Детермінанти потреб. Мотивація як домінанта.
45. Загальні властивості різних видів мотивації. Нейроанатомічні і фізіологічні основи мотивації.
46. Психосоматика та її сутність. Джерела емоційно обумовлених (психосоматичних) захворювань.
47. Сучасні уявлення про психосоматичні захворювання. Фактори, що спияють формуванню психосоматичних симптомів: внутрішні конфлікти, навіювання, алекситимія, стрес.

<u>Контрольні питання з навчальної дисципліни</u>
<u>«Психофізіологія дітей дошкільного та молодшого шкільного віку»</u>
<u>для підсумкового контролю</u>

1. Предмет, завдання і методи психофізіології.
2. Інвазивні та неінвазивні методи дослідження в психофізіології
3. . Електроенцефалографія. Особливості проведення та застосування.
4. Інвазивна реєстрація імпульсної активності нервових клітин.
5. Магнітоенцефалографія. Особливості проведення та застосування.
6. Томографічні методи дослідження. Позитронно-емісійна томографія, особливості проведення та застосування. Магнітно-ядерна томографія, особливості проведення та застосування.
7. Методи дослідження вегетативних функцій організму. Особливості проведення та застосування.
8. «Детектор брехні».
9. Тестування та експеримент в психофізіології.
10. Особливості функціональної організації мозку людини.
11. Історія розвитку поглядів на ВНД людини.
12. Основні поняття і принципи ВНД людини.
13. Еволюційні закономірності інтегративної діяльності мозку. Специфіка діяльності організаторних систем.
14. Взаємозв'язок перебігу психічних процесів і діяльності мозку.
15. Основні психофізіологічні теорії.
16. Первинні, вторинні, асоціативні, проекційні зони кори головного мозку.

17. Модулюючі системи мозку.
18. Вроджена діяльність організму.
19. Особливості організації безумовного рефлексу.
20. Динаміка умовно-рефлекторної діяльності. Умовні рефлекси як ефект-залежне навчання.
21. Загальні закономірності росту і розвитку дітей і підлітків.
22. Періоди вікового розвитку людини.
23. .Розмноження і старіння клітин. Запліднення і старіння клітин.
24. Роль спадковості та середовища в процесах росту і розвитку. Надійність біологічної системи організму.
25. Поняття про біологічний вік та способи його визначення.
26. Вікові особливості розвитку нервової системи.
27. Значення нервової системи і її функціональна діяльність.
28. Особливості внутрішньоутробного розвитку нервової системи.
29. Поняття про базові перинатальні матриці та їх роль у формуванні поведінкових реакцій.
30. Особливості розвитку нервової системи у новонароджених.
31. Розвиток рефлекторних реакцій у дітей. Рефлекси і рефлекторна дуга.
32. Особливості розвитку нервової системи у дітей грудного віку.
33. Особливості розвитку нервової системи в переддошкільному віці.
34. Особливості розвитку нервової системи у дітей дошкільного віку.
35. Особливості розвитку нервової системи в шкільний період.
36. Особливості розвитку нервової системи у підлітків.
37. Онтогенез основних відділів ЦНС.
38. Особливості становлення психічної діяльності в різні періоди онтогенезу.
39. Формування рухової активності та психічних функцій у дітей.
40. Аналіз розвитку сенсорних систем на різних етапах онтогенезу.
41. Вікові особливості аналізаторів слуху та зору у дітей.
42. Температурні та дотикові аналізатори у дітей.
43. Особливості внутрішніх аналізаторів у дітей – вестибулярний, інтерорецептивний і руховий аналізатори.
44. Вікові особливості ВНД.
45. Типи ВНД у дітей.
46. Особливості розвитку відчуттів та сприйняття на різних етапах онтогенезу.
47. Особливості процесів пам’яті та уваги в різні вікові періоди.
48. Загальна характеристика та вікові особливості розвитку мислення в онтогенезі.
49. Типи мислення у дітей.
50. Психофізіологічний розвиток та етапи формування мови в онтогенезі.
51. Особливості уяви в різні вікові періоди.
52. Загальна характеристика та вікові особливості розвитку емоційно-вольової сфери.
53. Особливості розвитку свідомості та самосвідомості в різні вікові періоди.
54. Психофізіологічні особливості сприйняття та відчуття.
55. Загальна модель сенсорних і рухових систем. Специфічність сенсорних систем.
56. Відчуття, види відчуттів. Субсенсорні відчуття. Адаптація і каналізація інформації.
57. Особливості онтогенезу зорової сенсорної системи.
58. Особливості розвитку смакової та нюхової сенсорних систем.
59. Особливості розвитку соматосенсорної системи.
60. Особливості онтогенезу слухового та вестибулярного аналізаторів.
61. Виявлення та розрізнення сенсорних сигналів.
62. Перетворення, передача та кодування сенсорних сигналів.
63. Детекція ознак та впізнавання сенсорного образу.
64. Механізми переробки інформації в сенсорних системах.
65. Абсолютна чутливість сенсорних систем. Диференційна чутливість сенсорних систем. Сенсорне маскування. Адаптація сенсорних систем.

66. Поняття про психомоторику. Особливості моторних систем дитини.
67. Основи функціональної організації рухових систем мозку.
68. Класифікація рухів. Загальні відомості про нервово-м’язову систему: пропріорецепція, мотонейрони, рухові одиниці.
69. Особливості організації опорно-рухового апарату людини.
70. Роль спинного мозку, базальних гангліїв, мозочка, рухової кори в організації рухової активності.
71. Механізми організації рухів. Теорія рівневої побудови рухів. Ієрархія форм рухової активності за М.О.Бернштейном.
72. Система організації рухової активності за ,О.О. Малхазовим.
73. Процес формування рухової навички. Методи вивчення локомоторних функцій.
74. Поняття учіння та научіння.
75. Психофізіологічні основи пам'яті дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.
76. Система біологічної пам’яті у людини. Генетична пам'ять. Імунологічна пам'ять. Нервова пам'ять. Види нервової пам’яті.
77. Часова організація пам’яті.
78. Системи головного мозку і пам'ять: гіпокамп, кора, медіаторні системи, білковий синтез.
79. Процедурна і декларативна пам'ять.
80. Множинність систем пам’яті. Методи вивчення пам'яті.
81. Психофізіологічні основи научіння дитини. Форми научіння
82. Психофізіологічні аспекти уваги та мислення і міжпівкульової асиметрії дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.
83. Увага як активуюча система мозку.
84. Ретикулярна формація і увага людини: специфіка взаємозв’язку діяльності.
85. Рівні уваги. Види уваги. Увага і мотивація. Увага і відволікання. Увага і звикання
86. . Нейронний рівень організації орієнтовного рефлексу, мимовільної, довільної та післядовільної уваги.
87. Психофізіологічні основи мислення.
88. Охарактеризуйте роль асоціативної кори великих півкуль головного мозку у мисленні людини.
89. Охарактеризуйте функціональну асиметрію діяльності головного мозку.
90. Спеціалізація великих півкуль головного мозку. Дослідження мислення при пошкодженнях мозку.
91. Особливості становлення мовних функції півкуль головного мозку.
92. Взаємовідношення першої та другої сигнальних систем. Мислення та свідомість.
93. Психофізіологічне забезпечення емоцій та психофізіологія мотивацій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.
94. Психосоматичні реакції та симптоми.
95. Визначення і функції емоцій. Фізіологічне вираження емоцій.
96. Теорії фізіологічного вираження емоцій. Роль вегетативної системи у переживаннях емоцій. Поняття болю. Специфіка переживання і індивідуального сприйняття болю. Біль та його психофізіологічні механізми.
97. Система мотивації поведінки людини. Мотивація і потреби людини. Детермінанти потреб. Мотивація як домінанта.
98. Загальні властивості різних видів мотивації. Нейроанатомічні і фізіологічні основи мотивації.
99. Психосоматика та її сутність. Джерела емоційно обумовлених (психосоматичних) захворювань.
100. Сучасні уявлення про психосоматичні захворювання. Фактори, що спияють формуванню психосоматичних симптомів: внутрішні конфлікти, навіювання, алекситимія, стрес.

Засобами оцінювання є :

- Контрольні роботи
- Тестові завдання
- Презентації інформаційно-наукового пошуку по темі
- Протоколи виконання патопсихологічних методик

Критерії оцінювання результатів навчання

<u>Оцінювання семінарських занять:</u>

Усна або письмова відповідь:

3 бали отримує студент який виконав домашнє завдання, глибоко розібрався у теоретичному матеріалі, дав вичерпну відповідь на контрольні запитання теми

2 бали виставляється студенту, який виконав домашнє завдання, глибоко розібрався у теоретичному матеріалі, при розгляданні контрольних запитань теми допускав неістотні помилки.

1 бал виставляється студенту який намагався, але невірно виконав домашнє завдання, в цілому, розібрався у теоретичному матеріалі, але допускав суттєві помилки при розгляданні контрольних запитань теми і відповідь не носила ґрунтовного характ еру.

0 балів одержує студент, який не виконав домашнього завдання, а під час контрольної роботи не відповів на запитання.

Вирішення тестових завдань:

Для проведення поточного контролю та проміжних модульних контрольних робіт застосовується вирішення тестових завдань та практичних задач.

1 бал виставляється студену, який дав правильно вирішив тестове завдання.

0 балів одержує студент, який відповів неправильно.

Оцінка **А – "відмінно"** виставляється якщо студент повно та ґрунтовно засвоїв всі теми навчальної програми вміє вільно та самостійно викласти зміст всіх питань програми навчальної дисципліни, розуміє її значення для своєї професійної підготовки, повністю виконав усі завдання кожної теми та поточного модульного контролю в цілому; за знання і розуміння всього програмного матеріалу в повному обсязі; за послідовний, логічний, обґрунтований, безпомилковий виклад матеріалу, передбаченого питаннями екзаменаційного білету; вміле формування висновків та узагальнень; за відсутність помилок, неточностей тощо.

Оцінка **В – "добре"** виставляється якщо студент недостатньо повно та ґрунтовно засвоїв окремі питання робочої програми, вміє самостійно викласти зміст основних питань програми навчальної дисципліни, виконав завдання кожної теми та модульного поточного контролю в цілому проте допускає окремі несуттєві помилки або неточност1 тощо.

Оцінка **С – "добре"** виставляється, якщо студент Недостатньо повно та ґрунтовно засвоїв деякі теми робочої програми, не вміє самостійно викласти зміст деяких питань програми навчальної дисципліни, окремі завдання кожної теми та модульного поточного контролю в цілому виконав не повністю.

Оцінка D – **"задовільно"** виставляється студенту за знання і розуміння тільки основного програмного матеріалу; спрощений виклад матеріалу, передбаченого питаннями предмету; вміле формування висновків та узагальнень; допущення окремих суттєвих помилок або неточностей, окремі завдання кожної теми модульного контролю не виконав.тощо.

Оцінка Е – **"задовільно"** виставляється студенту який засвоїв лише окремі питання навчальної програми, не вміє достатньо самостійно викласти зміст більшості питань програми навчальної дисципліни, иконав лише окремі завдання кожної теми та модульного контролю в цілому.

Оцінка FX –- "**незадовільно"** виставляється студенту, який не засвоїв більшості тем навчальної програми, не вміє викласти зміст більшості основних питань навчальної дисципліни, не виконав більшості завдань кожної теми та модульного контролю в цілому.

Оцінка F – "**незадовільно"** виставляється студенту, який не засвоїв навчальної програми, не вміє викласти зміст кожної теми навчальної дисципліни, не виконав модульного контролю.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне оцінювання (*аудиторна та самостійна робота*)											Кількість балів (екзамен)	Сумарна к-ть балів
Змістовий модуль 1 (30б.)						Змістовий модуль 2 (30 б)					40	100
Т1	Т2	Т3	Т4	Т5	МПР1	Т4	Т5	Т6	Т7	МПР2	40	100
3	3	3	3	3	15	5	5	5	5	10		

Шкала оцінювання

За шкалою ECTS	За національною системою	За системою навч. закладу
A	(відмінно)	90-100
B	(добре)	80-89
C	(добре)	70-79
D	(задовільно)	60-69
E	(задовільно)	50-59
FX	(незадовільно з можливістю перескласти підсумковий модуль)	35-59
F	(незадовільно з обов'язковим повторним слуханням курсу)	0-34

7. Рекомендована література

7.1. Основна

1. Бондарчук О. І., Бондарчук Л.І. Основи психології та педагогіки: Курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 168 с.
2. Головінський І. Педагогічна психологія. Київ : Аконіт, 2003. 287 с.
3. Ковешніков В. Г., Сікора В. З., Пикалюк В. С. та ін. Нервова система. Органи чуття: навч. посіб. / За заг. ред. В.З. Сікори. Суми: СумДУ, 2010. 110 с.
4. Кокун О.МА. Психофізіологія. К. Центр навчальної літератури, 2006. 185 с.
5. Кучеров І.С. Фізіологія людини і тварин. Київ : Вища школа, 1991. 327с.
6. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: навч. посібник. Київ : Академвидав, 2008. 432с.
7. Фізіологія центральної нервової системи: підручник / М. Ю.Макарчук, Т. В. Куценко. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 335 с.
8. Чорнокульський С. Т. Анатомія центральної нервової системи. Навчально-методичний посібник з анатомії людини. Київ : Книга плюс, 2010. 160 с.

7.2. Допоміжна:

1. Горго Ю.П, Чайченко Г.М., Маліков М.В. Прикладна психофізіологія людини: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2005. 193 с.
2. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник. Київ : «Центр учбової літератури» 2009. 1007 с.

3. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія/ О.М. Кокун. Київ : Міленіум, 2004.
4. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2013. 400 с.
5. Коцан І.Я., Мотузюк О.П., Кузнецов І.П. Проблеми сучасної психофізіології. Луцьк: РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки, 2010. 183 с.
6. Лизогуб В.С. Онтогенез психофізіологічних функцій людини. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора біологічних наук, Київ, 2001. 317 с.
7. Максименко С.Д. Медична психологія: підручник/ Коваль І.А., Максименко К.С. Вінниця «Нова книга» 2008. 520 с.
8. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю. Київ : Євролінія, 2002. 320 с.
9. Філіппов М.М. Психофізіологія людини: Навч посіб. Київ : МАУП, 2003. 136 с.
10. John L. Andreassi Psychophysiology: Human Behavior and Physiological Response. / Psychology Press, 2007. 575 p.
11. Koch C., Crick F. Some thoughts on consciousness and neuroscience. *The cognitive neurosciences*. 2-nd edition. Ed by Gazzaniga M.S. Cambridge, Massachusetts : MIT Press, 2000. P.1285-1294.
12. Lamme V.A. Towards a true neural stance on consciousness. *TrendsCogn Sci*. 2006, Vol.10. P. 494 –501.

8. Інформаційні ресурси

1. twirpx.com/file/524552/
2. student-library.net
5. monsimulacres.at.ua/load/12
6. chitalka.info/gumaniratni_nauki.html
7. konspect.com/philosophy.html
8. iphonebooks.info/1310-flosofya-spscherba
9.http://biph.kiev.ua/uk 61
10.http://www.neuroscience